

ZOOLÒGICS D'HUMANS

INTRODUCCIÓ

Una de les finalitats de la present recerca sobre el tema dels zoològics d'humans és fer patent l'existència, no fa relativament gaire temps, d'una realitat tan insòlita com denigrant al món occidental.

S'intentarà exposar l'exhibició pública, en totes les diferents variants, de persones de diferents ètnies i orígens (majoritàriament africanes) degut a la seva suposada "inferioritat" i "excentricitat" racial. Serà en aquesta època en què s'encunyaria el terme de "racisme científic", un intent de justificar els contextos colonials i els seus motius.

L'etapa àlgida dels zoològics humans va començar durant la dècada de 1870, i va estendre's fins la de 1930. Es tractava de freqüents exposicions públiques molt populars dels indígenes en les metròpolis europees, i també dels Estats Units. S'exhibien en les seves condicions "naturals", i de vegades conjuntament amb altres animals.

Els europeus van convertir als humans en objectes d'exhibició, tot i que Occident ja aleshores pretenia estendre l'ideal d'igualtat entre tots. Des de finals del segle XIX, els entreteniments centrats en el ser colonitzat estaven replets d'exotisme i l'exhibició servia en part per legitimar el colonialisme.

Els canvis en aquest tipus d'exhibicions, suavitzant-se progressivament des de finals del XIX fins després de la Segona Guerra Mundial, i afegint ètnies de diferent procedència, podrien indicar els canvis en el context polític i els usos colonials. És a dir, canviar la imatge de nadius salvatges, equiparant-los a animals també salvatges, per súbdits que havien pogut gaudir dels "beneficis" de l'imperi colonial i de la seva evolució, la qual podria haver millorat les seves vides.

Per regla general, les exposicions d'éssers humans es realitzaven en tres modalitats diferenciades, encara que de vegades solapades entre sí. Una d'elles és la modalitat en format de fira o **exposició universal**. L'any 1851, a Londres, es van presentar diferents pobles dels cinc continents a una exposició ("El món com una fira"). De fet, van arribar a presentar-se els pobles més aviat com a propis productes i no com a acompanyants dels productes del món al que representaven. Es pretenia emfatitzar els avantatges econòmics derivats de la colonització.

Una altra modalitat d'exposició humana va ser el **teatre de varietats** (o freak show), on es presentaven

Liliputencs Maximo i Bartola, 1853 (Autor: Nicolaas Henneman)

individus amb característiques físiques inusuals com, per exemple, nans i gegants. Es tractava de crear un ambient teatral exagerat, per satisfer la demanda popular sensacionalista. Podem trobar un exemple en la parella d'asteques liliputencs Maximo i Bartola, dos nens microcefàlics exhibits a mitjans del segle XIX a Estats Units i Europa.

Finalment, trobem el format de l'**exposició antropozoològica**, com és el cas de les exhibicions de fueguinos i maputxes al Jardín d'Acclimatation de París, i tants d'altres que anirem analitzant més endavant. Es pretenia representar una interrelació entre nadiu-animat salvatge-context primitiu.

Un dels més coneguts antecedents als zoològics d'humans, fent referència al teatre de varietats, va ser l'exhibició de la Hottentot Venus a Londres, al 1810. Es farà evident a partir d'aquest fet la interrela-

Els europeus van convertir als humans en objectes d'exhibició, tot i que Occident ja aleshores pretenia estendre l'ideal d'igualtat entre tots.

ció entre espectacles públics d'humans com a entreteniment, espectacles de circs amb humans i exhibicions d'humans als zoològics.

Un dels pioners en la creació dels zoològics d'humans va ser l'alemany Carl Hagenbeck. Es tractava d'espectacles generalitzats en què es mostraven individus de pobles considerats exòtics, a partir del 1875. Gairebé una trentena d'exposicions d'aquest tipus es van realitzar durant els posteriors 35 anys en el Jardí Zoològic d'Acclimatació de París.

Una altra variant també a París va ser l'Exposició Universal, al 1889, on es varen exhibir 400 africans. Després de diverses exposicions colonials, van aparèixer les companyies itinerants i els "pobles de negres".

Respecte als Estats Units, al 1906 es va exposar un pigmeu congolès, Ota Benga, al Zoològic del Bronx de Nova York, intentant representar "la Baula Perduda". Aquest és un dels exemples d'exposició que ha aconseguit més fama.

Sèrie de vídeos que il·lustren els Zoos d'Humans

The human zoo (part 1 de 4, youtube)

<http://goo.gl/zphKx3>

The human zoo (part 2 de 4, youtube)

<http://goo.gl/hQu07G>

The human zoo (part 3 de 4, youtube)

<http://goo.gl/DfUoCv>

The human zoo (part 4 de 4, youtube)

<http://goo.gl/GGkOC5>

La idea d'exhibir éssers humans amb finalitats científiques o econòmiques era molt més antiga que els zoològics d'humans.

ANTECEDENTS DELS ZOOLOGICS HUMANS (SEGLE XV)

La idea d'exhibir éssers humans amb finalitats científiques (o, més aviat, pseudo-científiques) o econòmiques era molt més antiga que els zoològics d'humans. El tipus d'exposició ha seguit una evolució i s'ha anat suavitzant al llarg del temps, també en consonància amb l'època que es vivia a cada etapa històrica.

La conquesta de les Canàries va ser un precedent a la conquesta d'Amèrica, i podem trobar característiques comunes entre ambdues. Molts anys abans de les travesses de Colón el 1492, una expedició de Lisboa a les Canàries va portar a Europa a 4 habitants nadius de les illes, així com diferents derivats animals i objectes típics. I respecte a Colón, el 1492 va emportar-se 6 nadius americans per tal que, segons les seves pròpies intencions, es poguessin culturitzar correctament. El segrest d'aquest primer

grup fou seguit pel rapte de 5 homes, 7 dones i 3 joves a Cuba, també el 1492. No se sap amb exactitud a quanta gent va raptar Colón durant el seu primer viatge, però s'han documentat fins a 31 persones. Tampoc se sap quants sobrevisqueren durant la tornada a Espanya, degut als canvis adversos provocats pel clima o l'alimentació.

Una similitud entre aquests precedents i les exposicions de persones humanes queda patent, irònicament, en els elogis de la premsa de l'època per a la "Exposición de Filipinas" realitzada a Madrid, l'any 1887. "El Imparcial", per exemple, va comparar la presentació dels filipins a la reina regent Maria Cristina, amb la dels indis portats per Colón i presentats als Reis Catòlics a la tornada del seu primer viatge a Amèrica.

2. HOTTENTOT VENUS, LONDRES, 1810

Un dels més coneguts antecedents als generalitzats espectacles de l'època amb humans exposats en zoològics, va ser l'exhibició de la Hottentot Venus a Londres, al 1810.

Saartjie Baartman va néixer el 1789 a Sud-Àfrica. Originària del poble khoikhoi, conegut com hotentot (terme usat despectivament, que significa tartamut en holandès), va ser portada a Londres l'any 1810, als 21 anys d'edat.

Hottentot Venus, segle XIX (Autor desconegut)

Les seves característiques inusuals com l'esteatopígia (grans acumulacions de greix al voltant de les natges) i uns llavis allargats conformarien l'atractiu "exòtic" que la farien víctima de l'espectacle.

Fou aleshores quan la més coneguda com Sarah va començar a ser exhibida en diferents locals de Picadilly, al centre de Londres. Era anunciada com la Venus Hottentot, i presentada davant el públic gairebé despullada, ballant i tocant instruments musicals també portats de l'Àfrica. Cridava l'atenció el moviment de les natges, d'una mida inusual a Europa, així com els seus genitals.

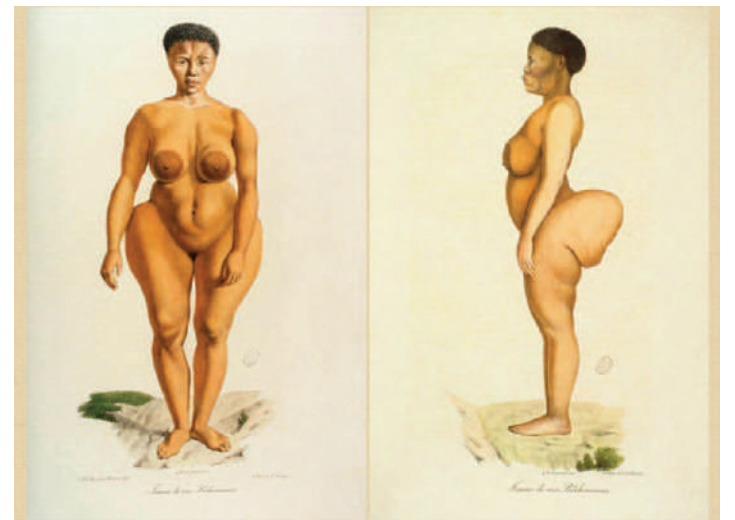
L'Associació Abolicionista Africana va demanar la seva alliberació, però al judici no es va poder demostrar que fos un cas d'esclavitud, per la qual cosa va prosseguir la seva exhibició.

Més endavant, pel 1814, va ser venuda a un domador de feres francès que la va portar cap a França, per a exhibir-la com a un més dels seus animals.

A París va ser mostrada al públic al "Jardin des Plantes", i Etienne Geoffroy Saint-Hilaire, membre de l'"Académie des Sciences" francesa, va fer-la compartir escenari amb plantes i animals exòtics.

Queda patent, amb aquest exemple de la història de la Sarah, l'estreta interrelació entre espectacles públics d'humans com a entreteniment, espectacles de circ amb humans i les posteriors exhibicions d'humans als zoològics.

El deteriorament de la Sarah a partir de tota aquella activitat era ja imparable. Després d'haver-se dedicat a la prostitució per poder sobreviure, morí al 1815 víctima d'una infecció, als 25 anys d'edat.

Sarah Saartjie Baartman, 1815 (Biblioteca Nacional de França)

La seva humiliació va continuar fins i tot després de la seva mort. Del seu cos es va fer un motlle de guix per ser exhibit al Museu d'Història Natural parisenc. El seu cervell i els genitals foren conservats en formol. Allà va restar gairebé 200 anys, fins que al 2002 el president Nelson Mandela va aconseguir la repatriació de les seves restes, que varen rebre sepultura a la seva terra d'origen, a Vall Gamtoos.

La història de Saartjie Baartman va ser reescrita per la seva descendent històrica Monica Clarke. Aquesta història és narrada per la mateixa Saartjie, explicant-la a través dels seus ulls, tal i com ella ho va experimentar. Extracte del llibre "They call me Hottentot Venus" de Monica Clarke, al vídeo:

<http://goo.gl/UE6xmC>

Un documental on es narra la història de Saartjie és: "The degrading of a black woman, the Sarah Baartman story (Hottentot Venus)":

<http://goo.gl/2jKu4Q>

La història de Saartjie Baartman mostra l'estreta interrelació entre espectacles d'humans com a entreteniment, espectacles de circ amb humans i les posteriors exhibicions d'humans als zoològics.

Van ser molts els casos de nadius expatriats a la força durant les últimes dècades del segle XIX, i primeres del segle XX, amb la finalitat de ser exhibits al món occidental.

3. CARL HAGENBECK, 1875

Carl Hagenbeck (1844-1913) fou el precursor de més rellevància de la història dels etno-shows. Els seus orígens com a comerciant i caçador de feres salvatges van establir un context ideal pels seus inicis com a organitzador d'exhibicions d'éssers humans.

Al 1875 va realitzar la seva primera exposició, amb una exhibició de lapons a Berlín i Leipzig. Va tenir un èxit rotund. Això el va animar a seguir organitzant-ne amb nadius de diferents orígens, i fent gira també per diferents països, fins les primeres dècades del segle XX, quan ja deixaren de tenir l'impacte esperat.

Hagenbeck preferia usar el terme d'exposició antropològica en comptes d'exposició etnogràfica, ja que el seu punt de vista anava més en consonància amb mostrar la interrelació entre home-animals-natura. A diferència d'altres tipus d'espectacles etnològics, ell pretenia establir una relació "laboral" amb els nadius, ja que els feia signar un contracte en

el qual es tenien en compte aspectes com la retribució econòmica o la feina a realitzar. Així doncs, sembla que la motivació principal, en aquest cas, tant en exhibits com en organitzadors era l'econòmica.

Les ètnies escollides per Hagenbeck per ser mostrades a Occident seguien un curós procediment, ja que tenia en compte aspectes com la singularitat o excentricitat dels nadius, per tal que la posta en escena de l'espectacle fos el més sensacionalista possible. Aprofitava les seves recerques per portar no només els indígenes, sinó també animals salvatges que poguessin interactuar amb ells i materials per poder reproduir els seus habitatges originaris. Així, el resultat d'aquesta combinació d'elements suggeria un espectacle bastant realista. Els nadius no només podien realitzar lliurement les seves matances i rituals, sinó que es promovien aquests actes per tal de satisfer la curiositat, o morbositat, dels visitants que havien pagat una entrada per acudir a aquests shows.

4. JARDIN D'ACCLIMATATION, PARIS, SEGLE XIX

Indígenes Kalina, París, 1892 (Autor: Prince Roland Bonaparte)

Van ser molts els casos de nadius expatriats a la força durant les últimes dècades del segle XIX, i primeres del segle XX, amb la finalitat de ser exhibits al món occidental. Però de tots aquests, ens ha arribat un llegat de dos casos que han estat documentats a partir de dos àlbums de fotografies del príncep Roland-Napoleon Bonaparte i que es troben a la "Bibliothèque Nationale Française", a París. En aquests llibres es troben, com a mostraris humans, diverses fotografies de nadius xilens forçats a fer gira euro-

pea: 50 imatges de 11 kawésqar (fueguinos, habitants de la Terra del Foc) i 14 maputxes.

Les fotografies dels innumerables grups ètnics que circulaven per les capitals europees de l'època reproduïen moltes vegades els costums i activitats que els propis organitzadors volien atribuir als seus segrestats, inclús emfatitzant allò del que encertadament suposaven que el públic europeu se sentiria més atret.

A l'exposició de 1880, any on no es van mostrar éssers humans, els ingressos van descendir. I tornaren a pujar ràpidament l'any següent.

Els kawésqar foren presentats com indígenes terrestres, així com, més tard, 11 selk'nam foren exhibits com ferotges caníbals. Es tractava d'un estereotip exòtic, extemporani. També semblava haver-hi cert interès científic, ja que apareixien fotografies amb retrats frontals i de perfil dels kawésqar i maputxes.

El director del "Jardin d'Acclimatation" a París fou Albert Geoffroy Saint-Hilaire, qui decidí presentar aquest nou tipus d'exhibicions l'any 1877. Així doncs, a París es podria situar el naixement de l'exposició antropològica a l'agost de 1877, quan el tipus d'exhibició exclusivament amb animals exòtics com girafes, elefants o rinoceronts va transformar-se en un altre tipus on a més a més s'inclouien 14 éssers humans africans, concretament nubis (egipcis). Aquesta inclusió d'humans va ser tan exitosa que es va repetir al novembre del mateix any, però en aquest cas afegint-hi 6 esquimals de Groenlàndia (inuit). I fou un nou èxit.

Al 1878 l'exhibició comptava amb lapons i gautxos argentins. Va arribar-se a una xifra rècord de visitants: 985.000 espectadors van visitar l'exposició. I al 1879, tornaren a exhibir-se nubis.

A l'exposició de 1880, any on no es van mostrar éssers humans, els ingressos van descendir. I tornaren a pujar ràpidament l'any següent, el 1881, quan a

més de tornar a exposar inuit, van afegir-s'hi també fueguinos.

Per aquella època es va construir una línia ferroviària al Jardín (la qual va servir d'exemple per a la "Exposición de Filipinas" al Parque del Retiro de Madrid, al 1887). Aquesta línia va permetre atraure grans masses de visitants, superant els 50.000 espectadors diaris.

Durant la dècada de 1880, les exposicions es van tornar cada vegada més espectaculars, encara que van orientar-se cap a l'Àfrica a mesura que la presència francesa avançava en aquest continent.

Reportatge sobre les exposicions dels aborígens i les seves conseqüències (ètnia xilena kawésqar):
<http://goo.gl/h7DNLK>

Documental "Zoos humans":
<http://goo.gl/4uDhv7>

Documental "Calafate: Zoológicos Humanos" sobre les exhibicions dels aborígens a diverses ciutats europees:
<http://goo.gl/njO6df>

5. ESPANYA. "EXPOSICIÓN DE FILIPINAS", MADRID, 1887

A Espanya també va arribar la moda i negoci dels zoològics humans. Les exposicions colonials acompanyaven les exposicions universals, on també hi van ser presents les exhibicions humanes. L'any 1887 es va presentar la "Exposición de Filipinas", sobre Filipines, les Illes Carolines i les Illes Marianes. L'exposició va tenir lloc al Palacio de Velázquez i al Palacio de Cristal del Parque del Retiro (a prop, però no a dins, de la "Casa de las Fieras").

Al maig de 1887 van arribar 43 indígenes filipins de diferents ètnies, via Barcelona, a Madrid. La premsa de l'època emfatitzava sobretot les diferències tant físiques com culturals entre aquests nadius extrems de contextos "assilvestrats" i la imatge que podien tenir els espanyols dels filipins en general.

Els membres de les tribus vivien en cabanyes (reproduccions dels seus habitatges originaris) amb tots els objectes domèstics, i els visitants accedien al recinte pagant una entrada. Per ambientar la mostra

es van portar també productes típics, plantes i animals de l'arxipèlag asiàtic. Fins i tot es va utilitzar un petit llac per exhibir embarcacions i aparells de pesca del pacífic.

L'èmfasi en l'exotisme de l'exhibició radicava sobretot en la indumentària. Durant les seves visites culturals a la ciutat i en alguns actes oficials, als filipins els exigien anar vestits amb roba "civilitzada", però dins del recinte expositiu havien d'aparèixer en un estat de nuesa gairebé total.

Respecte els costums culinaris, va decidir-se fer alguna adaptació: la carn de gos, per exemple, va ser substituïda per carn de gallina. D'aquesta manera, es presentava un règim alimentari més "domesticat".

Sembla que el tractament rebut pels filipins va ser millor que el de la majoria de les gires indígenes de l'època a Europa. Com a exemple, els visitants van ser rebuts en audiència per la infanta Isabel i la re-

gent Maria Cristina, al Palacio Real de Madrid.

També va haver-hi en el cas d'aquesta exposició una reveladora taxa de mortalitat, encara que va ser més baixa de l'habitual (4 de 43 persones). La primera víctima, una dona menor de 30 anys que estava malalta des d'abans del viatge, morí abans de la inauguració. La segona va ser un nounat que morí després del part, i seguidament la seva pròpia mare, de 22 anys d'edat. L'últim mort va ser un home d'uns 30 anys, aparentment degut a un abús d'alcohol.

Més tard, gràcies a que va ser denegada una petició de portar-los a una altra exposició parisenca, els filipins van poder retornar directament a la seva terra en vaixell.

EXPOSICIÓ DELS AIXANTI, 1897

El 1897 Barcelona, Madrid i València van acollir l'"Exposició dels Ashanti", portada pel conservador del Museu d'Història Natural de Bordeus i conduïda per un empresari francès. A Madrid, com hem vist, aquesta exhibició se celebrava al "Parque del Retiro".

En aquestes exposicions es realitzaven fins i tot "estudis" antropomètrics, com, per exemple, el que va portar a terme l'antropòleg Manuel Antón, presenciant un part i els costums que hi eren propis entorn a ell.

6. "NEGRES SALVATGES", BARCELONA, 1897

Barcelona també va participar en l'organització i exposició colonial exòtica de moda a l'època. Els "salvatges negres" constituïen la manera més clara per diferenciar races i cultures, degut a que les característiques diferenciadores es feien més evidents a través de les seves anatomies. La posada en escena es feia, a més a més, amb un to exagerat respecte a la seva realitat originària, per fer encara més atractiva i sensacionalista l'exhibició d'aquests etno-zoos. La premsa de l'època també elogiava, en aquest cas, l'èxit d'aquest tipus d'exhibicions.

Durant el 1897 va començar a exhibir-se aquest tipus d'espectacle a Barcelona. El poblat representat estava format per aixantis (o ashantis), els quals eren vistos pels ciutadans de Barcelona com un prototip de tribu de salvatges. Unes 150 persones podien conformar l'exposició, que va situar-se inicialment a la Ronda Universitat número 35.

El solar de la Ronda Universitat, però, no estava adequat per aquestes exhibicions, degut a les seves mides. Tampoc hi havia arbres ni les decoracions que haurien servit per escenificar, o inclús exagerar, els seus contextos originaris, fent encara més atractiva i sensacionalista la representació. Un lloc més adequat, seguint exemples com anteriors exhibicions a diferents ciutats europees, era el Parc de la Ciutadella.

Els espectacles oferts pels aixantis eren vistos pel públic amb curiositat, però també d'una forma morbosa. Els individus anaven vestits únicament amb unes túniques de colors intensos, d'una extraordinària senzillesa. Però, a diferència de les dones filipines de l'exposició de 1887, aquestes dones aixantis apareixien en un estat de semi nuesa. El fet de que les dones indígenes poguessin mostrar els seus pits en públic no era motiu de censura, paradoxalment, en la conservadora i catòlica Espanya de l'època.

Uns anys més tard, es van exhibir també a Barcelona, amb una gran repercussió, un grup de 100 senegalesos al Tibidabo (al lloc on actualment s'allotja l'atracció de l'avió). Venien de fer gira per França, i van quedar-s'hi durant mig any aproximadament.

Finalment, al 1925, es va instal·lar també al Tibidabo la tribu fulah (Guinea Equatorial), formant l'últim zoològic humà del que es té constància a Barcelona.

La repercussió d'aquestes exhibicions ja anava en descens. Afortunadament, durant aquesta època ja es va anar considerant la immoralitat d'aquests espectacles, i posant-se de manifest l'oposició de molts sectors culturals.

Durant el 1897
va començar a
exhibir-se
aquest tipus
d'espectacle a
Barcelona.

Els visitants podien llençar menjar als africans, els quals moltes vegades s'acabaven indigestant.

7. EXPOSICIÓ UNIVERSAL, BRUSSEL.LES, 1897

A finals del segle XIX, 267 congolesos van ser transportats fins a Bèlgica, on participarien en un projecte impulsat per Leopold II, a Brussel·les. Es tractava de l'Exposició Universal del 1897.

Aquesta exposició, ubicada al parc de Tervuren, estava formada per aquests africans (tant homes i dones com nens), però no eren exhibits sols. També hi apareixien animals dissecats, diversos utensilis propis dels seus llocs de procedència o productes com cafè o tabac, que eren usualment exportats. Vivien en unes cabanyes durant el dia i en barracons per la nit, juntament amb altres animals.

Els visitants podien llençar menjar als africans, els quals moltes vegades s'acabaven indigestant. Per aquest motiu, fins i tot es va arribar a l'extrem de col·locar un cartell on es deia que els negres havien de ser alimentats pel comitè organitzador.

No totes aquestes persones van aconseguir sobreviure al fred hivern belga, ja que 7 d'ells van morir a causa d'una grip.

La finalitat d'aquesta exposició, visitada per gairebé un milió de persones, semblava ser bàsicament econòmica.

8. OTA BENGA, ZOOLÒGIC DEL BRONX, 1906

En el Zoològic del Bronx de Nova York, el 1906, es va exposar públicament un pigmeu congolès, la història del qual ha gaudit de molta popularitat en l'àmbit de les exhibicions humanes. Es deia Ota Benga, originari de l'ètnia dels batwa.

Ota Benga visqué al bosc equatorial a prop del riu Kasai. Havia sobreviscut a les matances realitzades per les Force Publique, un exèrcit al servei del Rei Leopold II de Bèlgica.

Samuel Phillips Verner, home de negocis nord-americà, fou enviat a l'Àfrica al 1904, contractat per l'Exposició Universal de St. Louis per portar pigmeus per ser exposats durant la fira. El resultat fou la compra com a esclaus de 9 pigmeus, entre ells Ota Benga.

Pigmeus ballant a l'Exposició Universal de St Louis, 1904 (Autor desconegut)

Ota Benga, 1904 (Autor: Jessie Tarbox Beals)

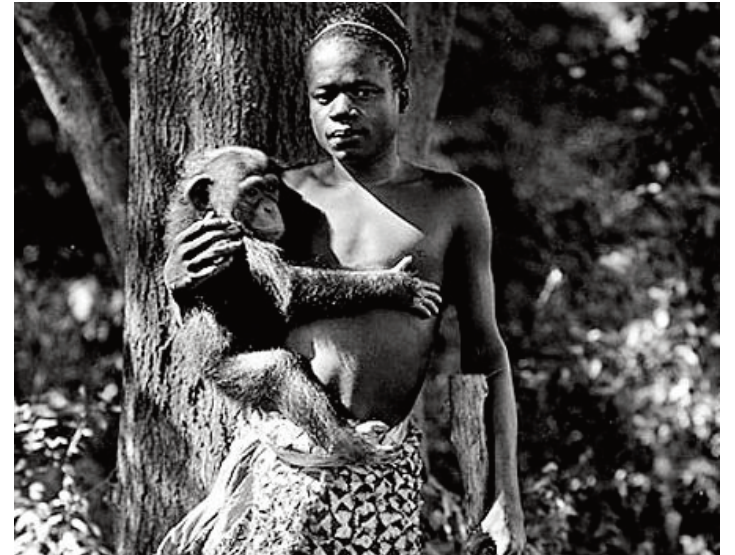
Madison Grant, un científic racista i eugenista, conjuntament amb el conservacionista i director del mateix zoològic, William Hornaday, van planejar una forma de promocionar el "racisme científic". Decidiren exposar a Ota Benga conjuntament amb un orangutan, formant part de la "Casa dels Micos". Benga va fer-se famós com "La Baula Perduda", concepte pel qual volia fer-se entendre que l'africà s'ubicava en una posició a camí entre el mico i l'home.

Ota Benga
va rebre tot
tipus de
vexacions.
Formava part
de l'exhibició la
seva
presentació
amb objectes
diversos.

Ota Benga va rebre tot tipus de vexacions. Formava part de l'exhibició la seva presentació amb objectes diversos com una hamaca, i apareixia inclús disparant amb el seu arc i fletxa. A la seva gàbia podien llegir-se dades que feien referència a la seva edat (23 anys), alçada o procedència.

Tot i que va haver-hi un gran nombre de visitants a l'espectacle i es preveia un gran benefici econòmic, finalment va haver-se de retirar per les crítiques rebudes. Entre els protestants es trobava l'Església Afro-Americana Baptista, i el públic en general va criticar l'exhibició fent referència al seu caràcter racista.

Primer es va intentar repatriar a Benga a la seva terra, sense èxit. Més tard, inserir-lo dins la societat americana. Es va trobar presoner entre dos mons, sense poder tornar a l'Àfrica i vist principalment com una curiositat als Estats Units. Finalment, aquest intent d'integració va desembocar, als seus 32 anys d'edat, immers ja en una profunda depressió, en el seu suïcidi.

Ota Benga al Bronx Zoo, 1906 (Autor desconegut)

Posteriorment, al 1930, el mateix Adolf Hitler adoptaria el terme de "racisme científic" com l'arrel de la fundació del Tercer Reich, i aportaria d'aquesta manera la seva particular vessant acadèmica a l'Holocaust.

9. VILA CONGO, OSLO, 1914

Africans a l'exposició "Vila Congo", 1914 (fotografia: Biblioteca Nacional de Noruega)

Amb motiu del primer centenari constitucional, un poble exposició conegut com "Kongolandsbyen" (o "Vila Congo") va ser exhibit al 1914 durant cinc mesos. El propi rei de Noruega va oficiar la inauguració. Hi visqueren 80 persones d'origen africà, la majoria de Senegal, i reproduïen usos i costums africans.

Un milió i mig de noruecs (tres quartes parts de la població del país a principis del segle passat) visitaren l'exposició per poder veure l'exotisme de les formes de vida tradicional africanes: la manera de vestir, cuinar, menjar i fins i tot l'artesanía en cabanyes de sostre de palma.

Avui en dia, existeix una controvèrsia en referència a una exposició actual a Oslo, que intenta reproduir l'original exposició del 1914. Es tracta d'una mostra

Exposició "Vila Congo", 1914 (fotografia: Biblioteca Nacional de Noruega)

creada pel noruec Mohamed Ali Fadlabi i el suec Lars Cuzner. La gran diferència, segons els artistes, és el caràcter voluntari de la presència dels participants exhibits. L'objectiu dels creadors és reconèixer el passat racista de Noruega, i criticar la seva perpetuació fins els nostres dies. Argumenten que el complex de superioritat racial dels europeus és cosa també del present i no només del passat. Així doncs, el zoo humà noruec no seria necessàriament una senzilla reconstrucció del passat, ja que acaba sent real en molt nivells.

Pel·lícula sobre "Vila Congo" al 1914:
<http://goo.gl/4DVtNL>

La crítica
va acabar per
descriure les
exposicions
etnogràfiques
com el
naixement del
racisme
modern.

10. FI DE LES EXPOSICIONS UNIVERSALS: BÈLGICA, 1958

Després de la Segona Guerra Mundial, les exposicions etnogràfiques començaren a extingir-se. I, paradoxalment, va ser Hitler qui en primera instància les va prohibir. L'última exposició amb característiques de zoològic d'humans com a tal de la qual es té constància va ser l'Exposició Universal a Bèlgica, l'any 1958, en la que també varen exhibir-se africans (concretament, una població congolesta).

Els defensors de les exposicions etnogràfiques, o exhibicions exòtiques de diverses ètnies, es basaven en la gran quantitat d'espectadors que per tot el món varen arribar a aconseguir (una xifra que va superar l'1,4 bilions de persones en total). Però la crítica va acabar per descriure-les com el naixement del racisme modern: convertir-se en espectador de la part "no civilitzada", africana en aquest cas, dotava a la pròpia raça d'una superioritat que

implícitament perdura fins els nostres dies.

Les últimes pinzellades d'aquelles originàries exposicions que s'han perpetuat fins els nostres dies comparteixen la característica exhibicionista de la representació, però difereixen en el caràcter "voluntari" dels participants. Com a exemples, podem anomenar els següents:

2005, Alemanya: exhibició d'una aldea africana al Zoo d'Augsburg.

2005, Regne Unit: exhibició a Londres de participants voluntaris nus, només tapats amb fulles.

2007, Austràlia: exhibició de persones al Zoo d'Adelaida, simulant el tancament de primats, que retornaven a les seves llars de nit.

Podem trobar un sintètic vídeo-resum de les principals exposicions etnogràfiques a l'article del BBC News: "Human zoos: when real people where exhibits" (per Hugh Schofield): <http://goo.gl/8dQcKY>

11. RACISME COLONIAL

S'ha posat de manifest, a partir dels exemples esmentats sobre tot tipus d'exposicions etnològiques, concentrades majoritàriament en mig segle, l'existència de l'evolució d'un racisme científic (o pseudo-científic, com a estudi de les diferents races) a un racisme colonial d'exhibició a Occident.

La moda dels zoològics humans es va desenvolupant a mesura que també van repercutint socialment els efectes del colonialisme, arrelant-se tant en la base científica antropològica "objectiva" com en la base "subjectiva" d'un racisme popular. Fins i tot encara a dia d'avui, més o menys implícitament, podem trobar residus d'aquells efectes.

D'altra banda, les manifestacions de la premsa de l'època també afectaven la manera en què eren presentades aquestes exposicions, influenciant d'alguna manera la percepció que d'elles podrien tenir els ciutadans. Les exhibicions eren descrites emfatitzant aspectes sensacionalistes com el salvatgisme o la brutalitat dels nadius. Es pretenia establir una clara diferenciació entre colonitzadors i colonitzats, per tal de poder evidenciar la superioritat d'uns envers els altres; posar de manifest una desigualtat de races humanes que pogués justificar el moviment colonial.

Així doncs, la posada en escena de la vida primitiva dels nadius, mitjançant les exhibicions públiques de la part menys civilitzada de les ètnies, es reforçava amb espectacles com rituals o danses, incloent en alguns casos costums cruels i bàrbars com sacrificis humans o canibalisme. Tampoc es permetia, generalment, el contacte directe dels observats amb els observadors. Més encara, els europeus sí que es permetien la llicència de llençar aliments als indígenes o fer comentaris sobre les seves fisonomies. Es pretenia contraposar al màxim conceptes com salvatgisme (natura) vs civilització (cultura). Representar teatralment la justificació de la colonització.

Serà a partir de les dues últimes dècades del segle XIX quan comencen a afegir-se també exposicions de nadius de color a les d'indígenes que ja estaven sent exhibides. Així és com les exposicions de nadius africans es generalitzen, i també fan canviar el to dels espectacles.

Aquestes diferents exhibicions se suavitzen, intentant reflectir un món més pacífic, donant continuïtat a la teatralització del què convenia representar en aquell moment: els efectes pacificadors i "cooperatius" de la colonització. I, finalment, així és com la memòria d'aquelles percepcions ha perdurat fins els nostres dies.

Cal reflexionar sobre la realitat actual de l'especisme, de bases similars al racisme.

12. CONCLUSIONS

Hem pogut comprovar, a partir dels diferents exemples d'espectacles i les seves variants (espectacles teatrals, museus, exposicions, exhibicions i zoològics d'humans) que no ha quedat gaire lluny l'època en què hi havia permissivitat per a la legalització d'aquest tipus d'humiliacions i vexacions. El fet d'arrencar éssers humans dels seus hàbitats naturals, de les seves terres d'origen, i obligar-los a ser exposats i exhibits en públic en contextos totalment hostils, sense importar la dignitat ni el respecte per la persona, no semblava importar als governants ni a amplis sectors de les societats teòricament civilitzades. Ni tan sols la mort de moltes d'aquestes persones a conseqüència d'haver estat exposades a condicions físiques i psicològiques extremes, foren suficients per considerar qüestions ètiques respecte la conveniència de portar a terme aquestes crueltats i humiliacions.

En plena època colonial, el tipus d'exposicions actives que es desenvolupaven a diferents punts d'Europa, i també Estats Units, realitzades majoritàriament amb nadius africans, pretenien justificar el mateix colonialisme imperant. Juntament amb el recolzament

dels antropòlegs i de la ciència, els zoològics d'humans acabaven de reforçar la barbàrie que va ocórrer en aquelles terres, establint jerarquies racials i la supremacia de la raça blanca.

Els espectacles i zoològics d'humans eren legals, sí, però la qüestió de fons és: eren ètics? Sembla que avui dia no hi hauria gaire debat sobre la resposta a aquest tema.

Establint un paral·lelisme entre l'ésser humà i la resta d'espècies animals, que avui dia continuen sent exposats, exhibits i explotats fora dels seus hàbitats naturals, queda patent la necessitat de plantejar-se la mateixa qüestió. Cal reflexionar sobre la realitat actual de l'especisme, de bases similars al racisme, i les seves conseqüències en éssers amb capacitat de patiment, en individus amb interessos propis, capacitat de consciència (Declaració de Cambridge, 2012) i drets inherents que són encara socialment negats. Cal posicionar-se sobre l'ètica i conveniència de l'existència de zoològics animals com a tal en l'actualitat.

BIBLIOGRAFIA

Báez, Christian; Mason, Peter.

“Zoológicos humanos. Fotografías de fueguinos y mapuche en el Jardin d’Acclimatation de París, siglo XIX”. Pehuén Editores, 2006.

VVAA (Bancel, Nicolas; Blanchard, Pascal; Boetsch, Gilles; Deroo, Éric; Lemaire, Sandrine)
“Zoos humains, de la vénus hottentote aux reality shows”. Découverte, 2002.

Gould, Stephen Jay (1985).

"The Hottentot Venus". In *The Flamingo's Smile*, 291-305. New York, W.W. Norton and Company.

VVAA (Bancel, Nicolas; Blanchard, Pascal; Boëtsch, Gilles; Deroo, Éric; Lemaire, Sandrine)
“Zoos humains. Au temps des exhibitions humaines”. Découverte, 2004.

“Ikuskizun gizatiarregiak. Etnia basatien erakustaldiak XIX. mendeko Europan”. En VV.AA., Aisiaren Aurkikuntza – El descubrimiento del ocio. San Sebastián: Diputación Foral de Gipuzkoa, Museo Zumalakarregi, 2008, pp. 85-105

Museos que eran zoológicos humanos:

<http://blogs.elpais.com/africa-no-es-un-pais/2014/05/los-museos-de-la-verg%C3%BCenza.html>
(<http://goo.gl/Eyui6Q>)

La Venus negra (J. Naranjo):

<http://www.guinguinbali.com/index.php?lang=es&mod=news&cat=4&id=859>
(<http://goo.gl/LXTsMC>)

La història viscuda per Saartjie es pot visualitzar en format pel·lícula a **“Saartjie Baartman’s Story (Part 1/2)”**:

<https://www.youtube.com/watch?v=r-7bKi5MFWI>
(<http://goo.gl/rRdjuV>)

i **“Saartjie Baartman’s Story (Part 2/2)”**:

<https://www.youtube.com/watch?v=gj4x-6UMg9M>
(<http://goo.gl/p2NrNt>)

Extracte del llibre **“They call me Hottentot Venus”** de Monica Clarke) al vídeo:

<https://www.youtube.com/watch?v=49HDYFlkW3A>
(<http://goo.gl/UE6xmC>)

Un documental on es narra la història de Saartjie és:

“The degrading of a black woman, the Sarah Baartman story (Hottentot Venus)”

<https://www.youtube.com/watch?v=r6CEmMj0HFM>
(<http://goo.gl/2jKu4Q>)

Bélgica esconde al hombre leopardo (reportatge de Luis Doncel en El País):

http://internacional.elpais.com/internacional/2013/11/29/actualidad/1385729381_777160.html
(<http://goo.gl/Zvpk4L>)

Caged in the human zoo: The shocking story of the young pygmy warrior put on show in a monkey house (Beth Hale for the Daily Mail):

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-1224189/Caged-human-zoo-The-shocking-story-young-pygmy-warrior-monkey-house--fuelled-Hitlers-twisted-beliefs.html>
(<http://goo.gl/oBEmqz>)

Ota Benga: The Story of the Pygmy on Display in a Zoo (Jerry Bergman):

<http://www.rae.org/pdf/otabenga.pdf>
(<http://goo.gl/7jTSkM>)

BIBLIOGRAFIA

Zoos humanos, un esqueleto en el armario:

<http://www.miguelgarciavega.com/zoos-humanos-un-esqueleto-en-el-armario/>
(<http://goo.gl/w4hhs4>)

Human zoos: when real people where exhibits (Hugh Schofield):

<http://www.bbc.co.uk/news/magazine-16295827>
(<http://goo.gl/8dQcKY>)

Exposicions vergonyoses a Barcelona (Antonio Marco Greco):

<http://www.racocatala.cat/forums/fil/187324/exposicions-vergonyoses-barcelona>
(<http://goo.gl/FmvQXJ>)

El zoológico humano, un siglo después (Oslo 1914)

http://cultura.elpais.com/cultura/2014/05/28/actualidad/1401265971_913043.html
(<http://goo.gl/opGk6K>)

Pel·lícula sobre **"Vila Congo"** al 1914:

<https://vimeo.com/28818782>
(<http://goo.gl/4DVtNL>)

"Zoológicos humanos: la exposición de filipinos de 1887 en el parque del retiro", per Iñaki Berazaluce:

<http://blogs.lainformacion.com/strambotic/2011/01/20/zoologicos-humanos/>
(<http://goo.gl/TNvYjb>)

Un "safari park" belga se convirtió en zoo humano al exhibir a ocho pigmeos:

http://www.abc.es/hemeroteca/historico-24-08-2002/abc/Sociedad/un-safari-park-belga-se-convirtio-en-zoo-humano-al-exhibir-a-ocho-pigmeos_123531.html
(<http://goo.gl/M6lqWT>)

Sèrie de vídeos que il·lustren els Zoos d'Humans:

The human zoo (part 1 de 4, youtube):

https://www.youtube.com/watch?v=xedc7pLWyRI&feature=player_embedded
(<http://goo.gl/zphKx3>)

The human zoo (part 2 de 4, youtube):

<https://www.youtube.com/watch?v=ZQXAig-ksak>
(<http://goo.gl/hQu07G>)

The human zoo (part 3 de 4, youtube):

<https://www.youtube.com/watch?v=z6WJPIzhmZQ>
(<http://goo.gl/DfUoCv>)

The human zoo (part 4 de 4, youtube):

<https://www.youtube.com/watch?v=l-y3zbxMXEM>
(<http://goo.gl/GGkOC5>)

Documental **"Zoos humains"**: <https://www.youtube.com/watch?v=IRYtkxMYogo>

(<http://goo.gl/4uDhv7>)

Documental **"Calafate: Zoológicos Humanos"** sobre les exhibicions dels aborígens a diverses ciutats europees:

<https://www.youtube.com/watch?v=w4kBFahc0OE&t=334>
(<http://goo.gl/njO6df>)

Reportatge sobre les exposicions dels aborígens i les seves conseqüències (ètnia xilena kawésqar):

<https://www.youtube.com/watch?v=cZ314aobJ80>
(<http://goo.gl/h7DNLK>)